

## Plan for opplæring (kompetanseplan)

### Bakgrunn

Forskningsetikk består av et mangfoldig sett av verdier, normer og institusjonelle ordninger som bidrar til å konstituere og regulere vitenskapelig virksomhet<sup>1</sup>. Disse er utviklet over tid og forankret i det internasjonale forskerfellesskapet<sup>2</sup>. Det følger av universitets- og høyskoleloven § 1-5 om faglig frihet og ansvar at forskning skal utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige og etiske prinsipper<sup>3</sup>. Forskningsetikkloven har som formål å bidra til at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Med utgangspunkt i forskningsetikkloven er det opprettet rådgivende nasjonale forskningsetiske komiteer som skal dekke alle fagområder. De forskningsetiske komiteene har utarbeidet forskningsetiske retningslinjer som er en kodifisering av anerkjente verdier, normer og praksiser som skal ligge til grunn for all forskning<sup>4</sup>. Retningslinjene skal bidra til etisk refleksjon hos forskere og i forskersamfunnet. God vitenskapelig praksis forutsetter at forskningen gjennomføres på en etisk forsvarlig måte. Dette skal blant annet bidra til å sikre høy faglig kvalitet, bygge forskerfellesskapet, respekt for personers integritet og hensynta utsatte grupper, og ivareta dyr, natur og miljøet. Forskningsetikken skal også bidra til å bygge tillit til forskningen og forskere. Den omfatter alle deler av forskningsaktiviteten som planlegging, gjennomføring, publisering og formidling av forskningen. Videre handler forskningsetikk om relasjoner innad i forskerfellesskapet, men også overfor omgivelsene og samfunnet. Forskningsetikken kommer til uttrykk både gjennom normer og konkrete lovbestemmelser. Forskningsetikken favner likevel bredere enn lovbestemmelser og ligger til grunn for forskerfellesskapets faglige selvregulering.

Forskeres faglige frihet tilsier at de ikke kan instrueres om valg av metode og problemstilling for sin forskning. De har dermed også et selvstendig ansvar for at forskningen er etisk forsvarlig. Men det påhviler også forskningsinstitusjonene et ansvar for at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Det innebærer, ifølge forskningsetikkloven, at forskningsinstitusjonen skal sikre at kandidater og ansatte får nødvendig opplæring i anerkjente forskningsetiske normer og at alle som utfører eller deltar i forskningen er kjent med anerkjente forskningsetiske normer<sup>5</sup>.

Ulike faglige tradisjoner og variasjoner i forskningsetikkens innhold, samt det grunnleggende prinsippet om forskeres og forskerfellesskapets faglige frihet og ansvar må hensyntas i innretningen av opplæringstiltakene. Tiltakene må være tilpasset målgruppen og ha et format som er egnet for de problemstillinger som tiltaket adresserer.

### Eksisterende opplæringstiltak

Ved Universitetet i Bergen inngår opplæring i forskningsetikk som en del av de obligatoriske opplæringsprogrammene som ph.d.-kandidater gjennomfører. Flere fakulteter har også forskningsetikk som tema på ulike arenaer som veiledersamlinger og på enkelte fakultet er forskningsetikk en del av obligatoriske veilederkurs. Kartlegginger som er gjennomført viser likevel at

---

<sup>1</sup> Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi

<sup>2</sup> <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/>

<sup>3</sup> <https://lovdata.no/lov/2005-04-01-15/§1-5>

<sup>4</sup> <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer>

<sup>5</sup> <https://lovdata.no/lov/2017-04-28-23/§5>

det er behov for en mer helhetlig og systematisk tilnærming til opplæring i forskningsetikk ved UiB. Dette er nødvendig dersom kravene som følger av forskningsetikkloven § 5 skal etterleves.

### **Målrettet og tilpasset opplæring - Roller, ansvar og oppgaver**

Det følger av forskningsetikkloven at forskere har en selvstendig plikt til å sikre at all forskning er etisk forsvarlig<sup>6</sup>. Samtidig har forskningsinstitusjonen en plikt til å sikre at ansatte og kandidater får nødvendig opplæring og at alle som utfører og deltar i forskningen er kjent med anerkjente forskningsetiske normer.

Det er et faglig ansvar at forskningen er etisk forsvarlig og rektor er øverste forskningsansvarlige ved UiB. Forskningsansvaret og de oppgaver som følger av dette ivaretas i den faglige linjen ved UiB og ansvar for oppgaver delegeres til dekaner og instituttledere og videre til forskergruppeledere og prosjektledere.

Universitetsledelsen må sikre at institusjonen har etablert systemer som legger til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning, får tilstrekkelig opplæring. Hva som er tilstrekkelig opplæring avhenger blant annet av hva det forskes på, graden av lovregulering på feltet, risiko for mennesker og natur, og hvilke dilemmaer som forskningen reiser når hensyn står mot hverandre.

Forskningsetikken er en kodifisering av gjeldende normer i forskerfellesskapet og er sånn sett integrert i kulturen i forskerfellesskapet. Den enkelte forskers faglige frihet og selvstendige plikt til å sikre at forskningen er etisk forsvarlig må avspeiles i opplæringstiltakene. Mye av bevisstgjøringen rundt forskningsetiske dilemmaer påhviler det forskerfellesskapet selv og de enkelte fagmiljøene å ivareta.

Forskningen ved UiB involverer mange grupper av ansatte som har forskjellig ansvar og ulike oppgaver knyttet til forskningen. Faglig ledelse har et overordnet ansvar for at det er systemer som sikrer at forskningen foregår på en forsvarlig måte og i tråd med lovbestemmelser. De har også et særlig ansvar for å fremme en kultur som ivaretar forskningsetiske hensyn i all forskning. Prosjektledere har konkret ansvar for at eget forskningsprosjekt gjennomføres forsvarlig og i tråd med relevante forskningsetiske normer og retningslinjer. De har også et særskilt ansvar for medarbeidere som er tilknyttet prosjektet. Den variasjonen og mangfoldet som preger forskningen tilsier at kompetansebehovet vil variere og at opplæringen må være tilpasset, relevant og målrettet. Det systemet som skal legge til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning får tilstrekkelig opplæring må tilpasses ulike roller og ansvar, og de konkrete oppgavene ansatte har i forskningen ved UiB, samtidig som alle som jobber med forskning må ha nødvendig basiskunnskap om forskningsetikk. Noen normer og krav gjelder all forskning, mens andre er mer fagspesifikke. Krav til vitenskapelig redelighet og forpliktelser overfor forskerkolleger vil gjelde all forskning uavhengig av fagområde. Plagiering, fabrikkering og forfalskning skal ikke forekomme på noe fagområde.

Tiltakene må være tilpasset forskjellene på ulike fagområder. De konkrete forskningsetiske problemstillingene innenfor medisin er eksempelvis forskjellige fra de som forskere innenfor matematikk støter på. Forskningsetiske hensyn knyttet til personer vil være store innen medisin, psykologi, samfunnsfag og humaniora. Medisinsk forskning og helsefaglig forskning er underlagt lov om medisinsk og helsefaglig forskning, og er underlagt strengere reguleringer enn forskning som ikke omhandler mennesker. Tiltakene må være målrettet mot det ansvar som er tillagt ulike roller i organisasjonen.

---

<sup>6</sup> Forskningsetikkloven [§ 4](#)

## **Kultur og kunnskap**

Opplæring i forskningsetikk har som mål at personer som er involvert i forskning har nødvendig kompetanse. Den forskningsetiske kompetansen kan styrkes gjennom å styrke bevissthet, bygge kultur og holdninger, og å gi økt kunnskap om regelverk, retningslinjer, rutiner og systemer. Arbeid med forskningsetikk har både kulturelle og instrumentelle sider. Valg av opplæringsarena, verktøy og format må tilpasses innholdet. Tiltak for å styrke bevissthet og kultur for forskningsetikk bør ha en annen innretning enn tiltak som skal gi konkret kunnskap om juridiske krav, interne retningslinjer og systemer. Ansatte ved UiB har ulike roller, ansvar og oppgaver knyttet til forskningsetikk og redelighet. Instituttledere har f.eks. et mer overordnet ansvar for kulturbygging og gode systemer for oppfølging av forskningsetiske problemstillinger og etterlevelse av krav enn en stipendiat.

### **Opplæringstiltak**

Det er allerede etablert en rekke ulike arenaer hvor faglige ledere, forskere og ansatte deltar. Forskningsetikk er en integrert del av forskningen og forskningsetikk bør derfor tematiseres på etablerte arenaer på lik linje med andre tema som er relevant for forskere og forskningsledere. Et prinsipp i systemet som skal sikre at alle som jobber med forskning får nødvendig opplæring er at de etablerte arenaene og møteplassene benyttes i så stor grad som mulig for å sette forskningsetikk på dagsorden, f.eks. i instituttlederprogrammet, opplæring av nye instituttledere eller i mottaksarbeidet for nyansatte forskere eller forskere med forskerutdanning utenfor Norge. Disse arenaene er velegnet for å øke bevisstheten om relevante forskningsetiske problemstillinger og hvilke ansvar ledere har. Det er også nødvendig å øke kunnskapen om konkrete regler, retningslinjer, rutiner og verktøy, og da er det behov for å etablere nye arenaer for opplæringstiltak, f.eks. e-læringskurs eller seminarer. Disse vil senke terskelen for deltakelse og kunne gjøre det enklere å nå ut til en større gruppe ansatte.

Kompetanseplanen må derfor sees på som et sett av ulike tiltak som sammen skal bidra til et system som tilrettelegger for at kandidater og ansatte får nødvendig opplæring og som bidrar til å sikre etterlevelse av gjeldende forskningsetiske prinsipper. Det er tre prinsipper som ligger til grunn for forslaget til kompetanseplan:

#### **1. Flest mulig informasjons- og opplæringstiltak gjennomføres på eksisterende møtearenaer, opplæringsprogrammer og informasjonskanaler.**

På den måten blir arbeid med forskningsetikk en integrert del av eksisterende møteplasser framfor at det opprettes nye. Det er arbeidsgruppens vurdering av dette vil være best egnet til å øke den forskningsetiske kompetansen og bevisstheten. Dette utelukker ikke at det i tillegg foreslås enkelte nye møteplasser og opplæringstiltak.

#### **2. Kompetanseplanen bygges opp med utgangspunkt i målgrupper (roller) og deres kompetansebehov ift forskningsetikk.**

Arbeidsgruppen har identifisert følgende målgrupper:

- Dekaner
- Instituttledere
- Forskningsgruppeledere
- Vitenskapelig ansatte
- Veiledere
- Yngre forskere (ESR)

- Administrative mellomledere
- Ansatte i forskningsadministrative støttefunksjoner

**3. Kompetanseplanen bør skille mellom tiltak som vektlegger holdninger (bevissthet, kulturbygging, ledelse) og informasjons- og opplæringstiltak (kunnskap og ferdigheter)**

Kunnskapstiltak kan dekkes gjennom kurs (fysiske og e-læring), mens kompetansetiltak knyttet til bevissthet, kulturbygging og ledelse må baseres på læring gjennom fagfellesskap – gjerne fasilitert av vitenskapelig ansatte fra forskningsmiljøer med kompetanse innen forskningsetikk.

UTKAST